

ARAP DİLİ VE BELAGATİNDE LAFIZ VE MANA İLİŞKİSİNE DAİR BİR İNCELEME

A Study on The Relationship Between Text and Meaning in Arabic Language and Rhetoric

Süleyman CESUR

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye.

Asst. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Sivas, Türkiye.

suleymancesur58@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8780-1545

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 03 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2024

Cilt / Volume: 25 **Sayfa / Pages:** 171-203

Atrf / Citation: Cesur, Süleyman. "Arap Dili ve Belagatinde Lafız ve Mana İlişkisine Dair Bir İnceleme [A Study on The Relationship Between Text and Meaning in Arabic Language and Rhetoric]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 25 (Haziran / June 2024): 171-203.

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1447598>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Süleyman CESUR**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve üstün kılan en önemli özellik onun konuşma yeteneğinin olmasıdır. Bu sayede diğer insanlarla iletişim kurarak duygu ve düşüncelerini aktarır. Bunun için de dil olgusunu araç olarak kullanmış ve onu geliştirmiştir. İnsan, çevresindeki varlık ve olayların zihne yansıyan anlamlarını dile getirmek için lafızlar üretmiştir. Tarih boyunca varlıkları anlama ve isimlendirmek için dilciler ve bu konuyla ilgili diğer bilim insanları çalışma ve incelemeler yapmışlardır. İsimlendirilen varlıkların göstergelerine lafız/kelime ve bunların zihindeki tasavvurlarına mana/kavram ismini vermişlerdir. Bu konuyla ilgilenen bilim insanları lafzın delalet ettiği varlığın; gerçek varlığı, zihindeki varlığı, lafızdaki varlığı ve yazıdaki varlığı olarak dört kısımdan ibaret olduğunu belirtmişlerdir. Zihindeki varlık manayı, ses düzlemindeki varlık lafız ifade etmektedir. Belagat ilminin ilgilendiği konu lafız, mana ve bunlar arasındaki ilişkidir. Sözün yerinde, zamanında ve etkili söylenmesini esas alan belagat ilminde düşüncelerin anlaşılır ve etkili biçimde ifade edilebilmesi için ortaya konulan kural ve kavramlar lafız ve mana üzerine odaklanarak bu ilmin konularının temelini oluşturmuştur. Dil kurallarının gelişmesinde dinî ve edebî metinlerin doğru okunup anlaşılma çabası da önemli bir neden olmuştur. Aristo, kelimeleri inceleyerek yapılarına göre sınıflandırmıştır. Hicri II. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında Kur'an ve hadislerin dilsel işlevselliği, iç dinamiklerin etkisi ve Abbâsiler döneminde felsefe, mantık kitaplarının tercümeleriyle birlikte dil ile ilgili kavramlar ve kurallar geliştirilmiştir. Makalede klasik ve çağdaş dönemdeki belagat ve dilcilerin lafız ve mana konusuna yaklaşımları ele alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Belagat, Nahiv, Lafız, Mana.

Abstract

The most important feature that distinguishes human beings from other beings and makes them superior is their ability to speak. In this way, beings communicate with other people and transfer their feelings and thoughts. In this regard, he used the phenomenon of language as a tool and developed it. People have produced words to express the meanings of the beings and events around them which reflected in the mind. Throughout history, linguists and other scientists have conducted studies and investigations to understand and name beings. They called the signs of the named entities as words/phrases and their conceptions in the mind as meanings/concepts. Scientists who are interested in this subject have stated that the existence indicated by the word consists of four parts: its real existence, its existence in the mind, its existence in the word and its existence in writing. The existence in the mind refers to the meaning, and the existence in the voice refers to the wording. The subject that the science of rhetoric is interested in is the word, meaning and the relationship between them. In the science of rhetoric, which is based on the proper, timely and effective utterance of the word, the rules and concepts are put forward in order to express thoughts clearly and effectively have formed the basis of the subjects of this science by focusing on words and meaning. The effort to read and understand religious and literary texts correctly has also been an important reason for the development of language rules. Aristotle analyzed words and classified them according to their structure. In the Islamic world since the second century Hijri, linguistic concepts and rules were developed through the linguistic functionality of the Qur'an and hadiths, the influence of internal dynamics, and the translations of philosophy and logic books during the Abbasid period. In this article, the approaches of rhetoricians and linguists of the previous and modern periods to the issue of utterance and meaning will be discussed and analyzed.

Keywords: Arabic Language, Rhetoric, Syntax, Wording, Meaning.

Giriş

İslâmî ilimlerin araştırılmasında ve ilim adamlarını teşvikte başlıca amil Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Kur'ân'a hizmet etmek, anlamını ve üslubunu keşfetmek için ona yönelik ilimler çoğalmıştır.

Bütün İslâmî ilimlerin üslubu araştırıldığında konuları ele almada, olgularını tahlilde, edat ve ıstılahlarının kullanımı ve onların kayıt altına alınıp sınırlarının belirlenmesinde odak noktalarının Kur'ân olduğu görülür.¹ Nahiv âlimi Kur'ân'a nahiv usul ve kaideleri, nahvi ihtilafları; belagat âlimi hakikat, mecaz, teşbih, kinaye, tevriye ve istiare gibi belagat üslubu; fıkıh âlimi ise fıkıh içerikli ahkâm, zekât, namaz ve temizlik yönünden bakmıştır. Kur'ân-ı Kerim Müslümanlar için bütün akidevî ve fikrî gayretlerin başlangıcı, kendisi etrafında dönen bütün araştırmaların ve ilimlerin merkezi olmuştur. İslâmî ilimler birbirleriyle ilişkili ve iç içedir. Gelişim noktasında birbirinden faydalanmışlar, zenginlik noktasında bütün İslam kültür dallarını etkilemişlerdir.

Dilciler felsefe kültüründen, özellikle de Aristo mantığından etkilenmişlerdir. Basralı nahivci ve dilcilerin kıyas ve illet açısından söyledikleri, nahiv ve dildeki usul konularındaki metotları buna işaret etmektedir. Felsefi karakterli mütekellim âlimlerinin dilde ve nahivde tesirleri olmuştur. Mu'tezile mezhebine mensup âlimler dil temeline dayanarak Kur'ân'ı mecaz ile tevîl etmişlerdir.²

Mütekaddim âlimler kültür ve fikirde, lügat, nahiv, belagat ve tefsir alanlarında geniş bilgi sahibiydiler. Bu âlimler bilinçli bir ihtisas ve tefekkürle ilimlerdeki incelikleri ayırt edebilmişlerdir.³ Sahip oldukları bu çeşitlilik yazılarına, çalışmalarına ve araştırmalarına yansımıştır. Meydana getirdikleri ilim alanlarında ve konularında farklılık, amaç ve metotta ise birlik oluşmuştur. Bu nedenle bu âlimlerin uzmanlıkları arasındaki ilişkinin gözetilmesi, mezhebi ekol ve siyasi mensubiyetlerinin göz önünde bulundurulması gerekir. Onların çalışmaları hiçbir zaman

¹ Muhammed el-Mâlikî, *Dirâsetü'l-Taberî li'l-ma'nâ min hilâli tefsîrihi* (el-Memleketü'l-Ma'rîbiyye: Matba'atü Fudâletü'l-Mağrib, 1996), 21.

² Câbir 'Uşfûr, *es-Sûretü'l-fenniyye fi't-türâsî'n-nakdi ve'l-belâgi* (Beyrut: el-Merkezü's-Sekâfî'l-'Arabî, 1992), 102, 103.

³ Mahmud Tevfîk, Muhammed Sa'd, *Delâletü'l-elfâz 'inde'l-usûliyyin* (Kahire: Matba'atü'l-Emân, 1987), 4.

siyasi ve sosyolojik çekişmelerden uzak ve bağımsız olmamış, bilakis bu çekişmelerin cereyan ettiği temel sahanın devamı olmuştur.⁴ Bütün İslam âlimleri mezhebi ve fikrî kaidelerden hareket ederek, kendi fikrini egemen kılmaya, muhalifinin ve rakibinin görüşlerini yıkmaya çalışmıştır. Eş'ariyye ve Mu'tezile arasındaki mezhebi ve fikrî çatışmalar buna örnek olarak verilebilir. Onların bu çatışmalarının izi dil ile ilgili ilimlerdeki ve lafız ve mana konusundaki çalışmalarına yansımıştır.

1. Lafız ve Mana

Lafız ve mana ikilisi İslam âlimlerinin tartıştığı en önemli konudur. Bunun sebebi lafız ile mana arasındaki ilişkinin, konuşma, yaratıcılık, nazım vb. dil alanındaki etkinliklerini düzenleyen büyük derinliklere uzanmasıdır. Bu ilişkinin sözlük yönünü temsil eden terim lafız, muh-teva yönünü temsil eden terim ise mana olarak belirtilmiştir.⁵

Lafız, sözlükte atmak, ağızdaki bir şeyi dışarı çıkarmak, fırlatmak manasındaki لَفَظَ fiilinin mastarıdır.⁶ Ağızdan çıkan ses ve harf olmayan şeyleri de içerir. Onların kullanılmasına veya ağızdan çıkmasına, bir harf veya daha fazlası olmasına bakılmaksızın hepsi lafızdır. “İnsan ağızından çıkan anlamlı anlamsız, ses ve ses grupları ile onları ifade eden harf ve harf gruplarının oluşturduğu remizlere lafız denilmiştir”⁷ ve أَلْفَظُهُ (Ağızımdan bir şey attım, bir atışta attım, onu attım),⁸ أَكَلْتُ التَّمْرَ وَلَفَظْتُ التَّوَاةَ أَي رَمَيْتُهَا (Meyveyi yedim çekirdeklerini attım, yani onu attım.)⁹ ve لَفَظَ بِالْكَلامِ نَطَقَ كَتَلَفَظَ (Söz ile konuştu, telaffuz gibi konuştu.)¹⁰ şeklinde tarif edilmiştir.

⁴ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Tekvini'l-Akli'l-'arabi* (Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabî, 1985), 6, 7.

⁵ Bûdra' Abdurrahmân, “Mustalahü'l-Lafz ve'l-Ma'nâ ve Müsteviyâtü't-Tahlilî'l-Lügavî 'inde Abdülkâhîr”, *Mecelletü Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-'Ulümü'l-İnsâniyye* 4 (2013), 335.

⁶ Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, thk. Adnân Derviş-Muhammed el-Mısrî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 795.

⁷ Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, 795; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürçânî, *et-Târifât*, thk. Âdil Enver Hıdır (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2007), 176; Sedat Şensoy, “Lafız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 23/42-44.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dârü Sâdır, 1882), “lfz”, 7/461.

⁹ Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâti'l-fünûn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 4/78.

¹⁰ Muhammed b. Ya'kub el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005),

Modern dilbilimde ise lafız, insanın ağzından çıkan anlamlı anlamsız ses ve ses grupları ile onları ifade eden harf ve harf gruplarının oluşturduğu sembollere denir.¹¹

Mana, sözlükte “bir şeyi demek istemek, kastetmek” anlamındaki مَعْنَى kökünden mimli mastar veya ism-i meful olup “kastedilen şey, denilmek istenen şey” anlamına gelir.¹² Arap dilciler manayı sadece kastedilen bir şey için kullanmışlardır. Eğer bu şey bir vasıta ile anlaşılıyorsa bu mananın zâtî olmaktan çıkıp arazî mana olduğunu ifade etmişlerdir.¹³

Terim olarak ise mana şu üç anlama gelmektedir: Bir şey ile kastedilen anlam; lafızların işaret ettiği veya lafızlarla anlatılmak istenen, onlarla anlaşılacak şey; beş duyu organıyla gerçekler dünyası olan doğadan, dil yoluyla toplumsal uzlaşımlara dayalı varsayımlardan oluşmuş yapay bir dünya olan dil ve düşünce dünyasından alınan bilgilerin kişinin önceki bilgileri ışığında yorumlanmış biçimidir.¹⁴

Manalar zihni suretlerdir. Çünkü karşılığında kendisinden kastedilen lafız bulunur. Bu vaz¹⁵ ilemdir. Müfred lafız olarak söylenirse kendisine müfred mana, mürekkebe lafızla söylenirse mürekkebe mana denir.¹⁶ Manalar; lafızlar karşılığında konulan ve akılda meydana gelen zihinsel görüntülerdir. Lafız ile kastedilmesi cihetinden mana, akılda lafız olarak oluşması cihetinden ise mefhumdur (kavram).¹⁷ Lafızın zahirinden kendisine doğrudan ulaşılan şey manadır.¹⁸ Lafız insanın söz olarak telaffuz ettiği şey, mana ise lafızla kastedilendir. Kasıt mana ve lafızda şarttır. Kasta itibar edilmezse telaffuz edilen şeye kelam denmez.

¹¹ “lfz”, 698.

¹² M. Akif Özdoğan, *Arap Dili ve Belagatında Lafız ve Anlam* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 67.

¹³ İbn Manzûr, “anâ”, 15/106.

¹⁴ Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, 842.

¹⁵ Cürcânî, *et-Târifât*, 201; Sedat Şensoy, “Mâna”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/555-557; Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 115

¹⁶ Vaz' lügatte, “bir şeyi bir yere koymak” demektir. Arap dilciler göre vaz', “bir şeyin bir şeye delâlet etmesi için belirlenmesi, tayin edilmesi demektir.” Mehmet Ali Şimşek, “Delâlet Kavramı Çerçevesinde Lafız ve Anlam İlişkileri”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2001), 84.

¹⁷ Tehânevî, *Keşşâfî ıstılâhâtü'l-fünûn*, 3/380.

¹⁸ Cürcânî, *et-Târifât*, 201.

¹⁹ Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, 842.

Bu tariflere göre; mana ve lafzın tabiatında birliktelik vardır; mana olmadan lafız, lafız olmadan mana yoktur.

Âlimler lafızla mana arasındaki güçlü ilişkiyi ve ifadedeki mananın kıymetini ve lafızların birbirlerine bağlanma konumlarını tespit etmişlerdir. Şahıslarda ruh ve cesedin ayrılmazlığı nasılsa lafız ve mana da öyledir. Lafız ve mana birlikte doğar birlikte ölür. Lafızlar ceset, manalar ise ruhtur, manalar kalp gözüyle görülür. Vücutta organların yeri değiştirildiğinde yaratılış ve estetik bozulduğu gibi bunların da yerinin değiştirilmesi şekli bozar, manayı değiştirir.¹⁹

Lafız ve mana arasındaki iki taraflı eşleşmeyi farklı ilim alanındaki âlimler farklı farklı ele almışlardır.²⁰ Bunun neticesinde her mezhep kendi görüşünü oluşturmuş, onun etrafında kuramlar ve görüşler ortaya koymuştur.

2. Belagat Âlimlerine Göre Lafız ve Mana

Lafız ve mana konusu ile meşgul olan belagatçiler lafız ve mana arasındaki bağı ve alaka çeşidini, onda egemen olan kuralları araştırmışlardır. Belagatçilerin bu alakayı araştırırken üzerinde durdukları önemli nokta hakikat ve mecaz konusu olmuştur.²¹ Belagatçiler, sıradan kullanılabilecek hakikat, sıradan olmayan kullanıma ise mecaz ismini vermişlerdir. Kelimeler ya sözlükte konulduğu mana karşılığında kullanılır ki buna hakiki mana denir veya kullanılan kelime asli durumundan saparak başka manalara delalet eder ki buna mecazi mana denir. Bu da manayı ifade etmede daha fazla görülür.²² Örneğin; جاء الأسد (Aslan geldi.) denildiğinde terminolojide aslan diye isim verilen hayvana delaleti kastedilir. İnsanlar, aslan lafzı ile hayvan lafzı arasındaki ilişki veya lafız

¹⁹ Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-sinâ'ateyn*, thk. Müfid Kumeşya (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981), 129.

²⁰ Tânk en-Nü'man, *el-Lafzû ve'l-ma'nâ beyne'l-idyûlüciyâ ve't-te'sisi'l-ma'rifi li'l-ilmi* (Kahire: Mektebetü'l-Encüli'l-Mısriyye, 2014), 7.

²¹ Bu konuyla ilgili olarak bk. Nurullah Şentürk, "Lafız-Mana ilişkisi açısından Hakikat ve Mecaz", *Şarkiyat Mecmuası* 40 (Nisan 2022), 145-71.

²² Ebü'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 1/208; Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, thk. Naîm Zerkûr (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 468, 469; Muhammed el-Hafnâvî, *Edvân 'ale'l-fikri'l-belâgî, el-Beyân* (Kahire: Mektebetü'z-Zehrâ, 1988), 35.

ile mana arasındaki ilişki üzerinde anlaşma sağlamışlardır. “Aslan geldi.” denildiğinde Zeyd’in veya Amr’ın cesaretini kastederseniz, aslan lafzı mecaza delalet eder.²³ Abdülkâhir el-Cürcânî (öl. 471/1078-79) mecazı, “Konulduğu mananın dışında bir mana kastedildiğinde birinci mana ile ikinci mana arasındaki mülahaza mecazdır. Herhangi bir kelimeyi vâzî’in vaz’ ettiği manada kullanmayıp asıl mana ile mecaz olarak kullandığı kelime arasında bir alaka mülahazası olduğu için bu mecazdır.”²⁴ şeklinde tarif etmiştir.

Mecaz, lafzî darlıktan kurtulmak için başvurulmuş bir sanattır. Manada genişlik, derinlik ve bilinen gerçek anlamının dışında yeni bir anlam vermek için kullanılır. Bu özelliğinden dolayı usul ve belagat âlimlerinden büyük ilgi görmüştür. Hakiki vaz’ içermediği yeni manaların lafza yüklenmesi nedeniyle belagatçiler lafızlarda birinci ve ikinci manayı ayırmışlardır. İlk manası; sözlük manası veya ediplerin kullanımında tasarrufta bulunmadıkları durumudur. İkinci manası; toplumun veya bazı fertlerinin içinde yaşadığı sosyolojik ve psikolojik durumla bağlantılıdır.²⁵ Allah Teâlâ’nın بِاللَّهِ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ “Allah kâfirleri kuşatıcıdır.”²⁶ ayeti düşünüldüğünde مُحِيطٌ (muhîṭ) kelimesi asli manası olan kuşatma manasını taşır. Muhîṭ kelimesi mecazi olarak yeni, belirgin anlam taşır; bu, geleneksel mananın dışında bir anlamdır. Allah’ın ihatası gerdanlığın boynu, bileziğin bileği, elbisenin bedeni sarmasında olduğu gibi bedensel ve cisimsel bir kuşatma değil, mutlak mecazi bir kuşatmadır. Muhîṭ kelimesi kuvvetlinin kuvvetsizi kuşatması durumudur. Yüksek makam sahibinin, hâkimiyet ve sayısal çokluğa sahip önemli kişinin boyun eğdirmesi gibidir.²⁷

Lafiz ve mana konusunu ilk ele alan Mu‘tezile mezhebine mensup Bısr b. el-Mu‘temir’dir (öl. 210/825). Bısr’ın *Şahîfe*’sinde lafız ve ma-

²³ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân Muhammed el-Cürcânî, *Esrârü’l-belâga fi ‘ilmi’l-beyân*, thk. Muhammed Reşid Rıza (Beirut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988), 303, 304.

²⁴ Cürcânî, *Esrârü’l-belâga*, 304.

²⁵ Seyyid Ahmed Halîl, *el-Medhal ilâ dirâseti’l-belâgati’l-‘Arabiyye* (Beirut: Dârü’n-Nehdati’l-‘Arabiyye, 1968), 171, 172.

²⁶ el-Bakara 2/18.

²⁷ Muhammed Hüseyin Ali es-Sagîr, *Mecazü’l-Kurân, hasâsuhü’l-fenniyye ve belâgatihi’l-‘Arabiyye* (Beirut: Dârü’l-Müerrihi’l-‘Arabî, 1999), 95, 96.

nanın her birinin özelliklerinden bahsettiği, kendisini takip eden edebiyatçı ve şairleri etkilediği belirtilmiştir.²⁸ Onun şöyle dediği belirtilmiştir:

“Zorlaştırmaktan kaçın, çünkü zorluk seni müşküle götürür, müşkül senin mananı öldürür, lafzını çirkinleştirir. Kim asil bir mana isterse asil bir lafız arasın. Çünkü şerefli mananın hakkı şerefli lafızdır. Bu ikisinin hakkı bozulduğu, hata ve kusurlu hâle getirildiğinde onları koruman gerekir. Bunun da yolları vardır. Tercih edileni; telaffuzu ve anlaşılması kolay kelimeler seçilmeli, cümleler konuya ve maksada uygun düşmeli, üslup çekici olmalıdır. Hususiliği kastettiğinde hâs, umumiliği kastettiğinde âm olmalıdır.”²⁹

Bişr b. Mu'temir'e göre bu şartlara uyan kelimeler belagat ve fesahat mertebesini kazanır. Bu risalede belagatçiler ve eleştirmenler için belagat kavramı açısından temel taşı niteliğinde olan kelamın muktezâyı hâle uygun olması fikri öne sürülmüştür. Bişr b. Mu'temir'e göre önemli olan lafzın ve mananın şerefli olması değil, makama uygunluğu ve dengesi ile mananın düzeyi ve dinleyicilerin düzeyi arasındaki uyuma riayetir. Bu da her makam için bir söz, her hâl için bir makam oluşturur, öyle ki manaların değeri durumların değerine, dinleyenlerin değeri de hallerin değerine taksim edilir.³⁰

Belagatçilerin muktezâyı hâle ilgili sözlerinden şair veya mütekellimin durumunun ve kelamın gayesinin dikkate alınması gerektiği anlaşılır. Mütekellimin sözü ile konunun birbirine uygun olması, sözünü yönelttiği muhatabın durumunu da hesaba katması ve ifadelerini muhatabın hâline göre uyarlaması gerekir. Muhataplar içerisinde anlattığı konuyu bilenler, bilmeyenler veya kabul etmeyenler olabilir. Mütekellim, içinde derin bir hoşnutsuzluk hissedebilir. Muhatap kendisini kurtaramadığı karmaşık duyguların içerisine girebilir. O zaman kelamı kendisini ifade eder ve gizli hislerini açıklar. Mütekellimin ko-

²⁸ Cihat Tunç, “Bişr b. Mu'temir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/223-224.

²⁹ Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyan ve't-tebyin*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 1/136.

³⁰ Askerî, *Kitâbü's-sinâ'ateyn*, 110.

nunun veya muhatabın lehine bir fedakârlıkta bulunmayı göz ardı etmesi mümkün değildir.³¹

Belagatçiler lafzın manaya şekil yönünden uygun olması için lafızda istikamet (tutarlılık) ve fesahat özelliği olması gerektiğini belirlemişlerdir. Lafzın cezaleti (açıklığı) ile ise sıra dışı ve alışılmamışın dışındaki kelimeler ile uygun olmayan sokak ve avam dilini kastetmişlerdir. Bunun ölçüsünü de sıradan insanların işittiklerinde anlamadıkları ve konuşmalarında kullanmadıkları lafızlar olarak belirtmişlerdir.³²

Lafzın manaya şekil yönüyle benzerliği; kelimenin yerine konulduğunda eksiklik ve ziyadeliğin oluşmamasıdır.

Lafızdaki istikamet; lafzın ses, delalet veya benzerlik yönünden kendisine yakın olan lafızlarla tutarlı ve uygun olmasıdır. Lafız, melodisi yönüyle yanındaki kelimelere uygun olmalıdır. Lafızlar kendi yanındaki diğer lafızlara mana yönünden de uygun olmalıdır. Alışılmamışın dışındaki kelime eş değeri ile devamlı kullanılan kelime kendisi gibi olanla yan yana gelir. Edebî çalışmanın parçaları ve kelimelerinin dizilişi uyumlu, yapısı sağlam olduğunda sanatsal bütünlükle edebî çalışmanın parçaları arasında uygunluk gerçekleşir.³³

Belagatçiler mana için; şeref, sıhhat ve vasıfta isabet olmak üzere üç özellik belirlemişlerdir. Bunlardan mananın şeref ve sıhhatteki vasfı, şairin en iyi ve saygın sıfatların yanında alışılmamış kelimeleri kullanmasıdır. Buna şairin sevgilisine duygularını ifade ederken sevgisi sebebiyle sevgilisinin kendisine eziyet etmesini övmesi ve sevgiliyi zikretmesi örnek olarak verilebilir.³⁴

Vasıftaki isabet ise; manaların vasedilenin örneğine benzetilmesiyle zikredilmesi, bilinmeyen sıfatlardan ve manalardan uzak olmasıdır. Mananın sıhhati ile kastedilen şey ise hatasız olmasıdır. Bununla amaçlanan

³¹ Şefî' es-Seyyid, *et-Ta'birü'l-beyâni rü'yetün belâğiyetün nakdiyyetün* (Kahire: Mektebetü'ş-Şebâb, 1977), 28.

³² Muhammed Ganîmî Hilâl, *en-Nakdû'l-edebyyü'l-hadîs* (Kahire: Dârü Nehdati Mısır Littabâ'ti ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1998), 162.

³³ Bedevî Tabâne, *el-Beyânü'l-'Arabî dirâse fî tetavvurî'l-fikretî'l-belâğiyye 'inde'l-'Arab ve Menâhicihâ'l-Kübrâ* (Cidde: Dârü'l-Menâre, 1988), 308.

³⁴ Abdülazîm İbrahim el-Mut'inî, *Hasâisü't-ta'birî'l-Kur'âni ve simâtihi'l-belâğiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1992), 1/99, 100.

dilin örfüne muhalefet veya her dilin o dili konuşanına hakikat veya mecaz olarak dikte ettiği gelenektir. Buna dili bilmemekten kaynaklanan ve söyleyeni bilinmeyen şu sözdeki hata örnek olarak verilmiştir:

بَلْ لَوْ رَأَيْتَنِي أُخْتُ جِيرَانِنَا إِذْ أَنَا فِي الدَّارِ كَأَنِّي حِمَارٌ

Komşumuzun kız kardeşi beni görse

Çünkü ben evde eşek gibiyim.³⁵

Dil geleneğinde erkeği kuvvet ve cesarete aslana benzetmek kabul edilir. Bu sözü söyleyen kuvvette kendisini eşeğe benzetmiştir. Burada asıl olan kuvvette değil ahmaklıkta eşeğe benzetmektir, sözü söyleyenin kuvvette kendisini eşeğe benzetmesi yanlıştır.³⁶ Abbas b. Ahnef'in (öl. 193/808) şu sözü de hatalı kabul edilmiştir:

سَأَطْلُبُ بَعْدَ الدَّارِ عَنْكُمْ لِتَقْرُبُوا وَتَسْكُبَ عَيْنَايَ الدُّمُوعَ لِتَجْمُدَا

Ben artık evimin sizden uzak olmasını isteyeceğim ki yakın olasınız

Gözlerim de gözyaşları dunsun diye dökmektedir.³⁷

Şairin beyitte kullandığı bir lafız kastedilen anlamı açıkça ifade etmediğinden amacını tam olarak yerine getirememiştir. Söze gözyaşı dökmekle başlayarak ayrılığın neden olacağı hüznü işaret etmiş ve bu ifade yerini bulmuştur. Çünkü gözyaşı, üzüntü işareti olup hüznünden kinâyedir. Sonra şair kıyası tersine çevirmiş, bir araya gelmenin verdiği sürekli sevinç hâlini ifade etmek için لِتَجْمُدَا kelimesini kullanmıştır. “Gözyaşı dökmek” üzülmeyi ifade etmede yeterli olduğu için “donma” kelimesinin de sevinci ve üzüntüden kurtulmayı ifade etmeye yeterli olacağını sanmıştır. “Donmak” eyleminin, ağlamamayı ve gözyaşının kesilmesi anlamını verebileceğini düşünmüştür. Sanki لِتَجْمُدَا derken “Yarın üzülmeyeyim diye bugün üzülmüyorum; gözlerim yarın ağlamamak için bugün yaşlarını döküyor.” demeyi kastetmiştir. Şair böyle düşünmekle hata etmektedir. Çünkü ağlamayı gerektiren bir durum olmasına rağmen “donmak” kelimesi ağlamamayı bildirmektedir. Zira “gözlerinin donduğunu” söyleyen, bu durumdan yakınıp memnun olmadığı-

³⁵ Ebü'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Kâmil fi'l-lüğa ve'l-edeb* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1997), 3/98.

³⁶ Ganimî Hilâl, *en-Nakdül-'edebyyü'l-hadis*, 232.

³⁷ Cürçânî bu beyti 'Abbâs b. el-Ahnefe'ye isnat etmiştir. Bk. Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdirrahmân Muhammed Cürçânî, *Delâilül-'i'câz*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetül-Hâncî, 1989), 268.

nı, gözlerinin ağlamayarak sahibinin sıkıntısına ortak olmaktan uzak durduğunu anlatmak istemiştir. Ağlama isteği yokken gözlerinin yaş akıtmakta cömert olmadığını söylemek anlamsızdır.³⁸

İlk dönemlerden itibaren belagatçiler arasında lafız ve mananın birbirinden ayrı olduğu tartışmaları da yapılmıştır. Mezhepsel görüşlerini lafız-mana ekseninde anlatmaya çalışan âlimler bunlardan birisini ön plana çıkarmaları nedeniyle lafız ve manayı ayrı olarak değerlendirmişlerdir. Ehl-i sünnet ile Mu'tezile arasında Halku'l-Kur'ân konusunda yapılan tartışmalarda Kur'ân kelamının hangi unsurlardan meydana geldiği sorusuna verdikleri cevaplarla konu hakkındaki görüşlerini ortaya koymuşlardır. Ehl-i sünnet, okuduklarımızı ve duyduklarımızı lafzî kelimeler, delalet ettikleri şeyleri ise nefisî kelimeler olarak belirterek lafızla manayı ayrı kabul etmişlerdir. Kur'ân'ın i'câzı konusunda ise lafız-mana uyumunu ve nazım bütünlüğünü savunmuşlardır. Mu'tezile âlimleri ise kelamın lafız ve seslerden ibaret olduğunu söyleyerek lafızın üstün olduğunu belirtmişlerdir. Lafız ve mananın ayrı olduğu görüşü sadece mezhepler arası fikir tartışmalarında gündeme gelmiştir.³⁹

2.1. Lafızın Fesahati

Belagatçiler lafız ve mana konusuyla beraber fesahatle de meşgul olmuşlardır. Fesahat kelime olarak açık seçik olma, havanın açık ve berrak olması, sütün yüzünü kaplayan köpükten arınıp saf olması anlamındadır.⁴⁰ Terim olarak ise açık ve hemen anlaşılabilir, şair ve yazarlar arasında yaygın bir şekilde kullanılan açık lafızlar demektir.⁴¹

Âlimler fesahatin lafızların mı, manaların mı, yoksa ikisinin birden mi özellikleri olduğu konusunu tartışmışlar; lafız taraftarları fesahatin lafızın sıfatı ve özelliği olduğunu belirtmişlerdir. İbn Sinan el-Hafâcî (öl. 466/1073) buna, "Fesahat, şartlar bulunduğu lafızların sıfatıdır. Bu şartlar oluştuğunda lafızların fesahatinde artma olmaz. Lafız fesahatte

³⁸ Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 269.

³⁹ Özdoğan, *Arap Dili ve Belagatında Lafız ve Anlam*, 125, 126.

⁴⁰ İbn Manzûr, "fsh", 2/544, 545.

⁴¹ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiri'l-belâğa* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfe, 2012), 6, 7; Mustafâ Çuhadar, "Fesahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/423.

var olan vasfından payını almıştır.”⁴² şeklinde işaret ederek lafzın fesahati için şu şartları ileri sürmüştür:

- Lafzın dile ağır gelmemesi için harflerinin mahreçleri birbirine uzak olanlardan meydana gelmesi,
- Lafız işitildiğinde te'lifinde güzellik ve üstünlük bulunması,
- Lafzın yabancı, zor ve sıradan olmaması,
- Arap sarfi üzerine kullanılır olması,
- Getirilen kelimenin zikri çirkin görülen diğer bir şeyden tabir olunmaması,
- Kelimenin sade olup harflerinin çok olmaması,
- Kelimenin alışılmış olarak kullanılan örneklerine benzer olup, fesahat yollarından birisiyle çıkması,
- Kelimenin musağğar (küçültülmüş) olması, kelime ile tabir olduğu yerde latif, gizli, az bir şeyin veya bunun yerine geçecek bir şeyin olması.⁴³

Cürcânî ise lafzın fesahatinin manaya ait olduğunu belirtmiştir. Ona göre fesahat, cümledeki nazım/sözdizimi ile açığa çıkar. Buna da delalet eden şey bizim bir lafzı bir yerde fasih, başka bir yerde fasih olmayan şekliyle görmemizdir. Lafzın üstünlük kazanmasını; “Vasıflı lafız fasih-tir, fesahat lafızda değil manadadır. Çünkü vasıflı lafız fesahatte üstün olsaydı, fesahat manada değil lafızda olurdu. ‘Lafız fasih-tir.’ dediğimizde o fesahatin lafızda her hâlükârda bulunması zorunlu olurdu.”⁴⁴ şeklinde belirtmiştir.

Cürcânî fesahat kavramını nazım, te'lif ve tertible bağlantılı görmüştür. O, mananın kendisiyle dizildiği bu nazma girmeden önce sadece lafza itibar edilemeyeceğini söylemiştir. Ona göre müellif keliminde nazmı kelimenin lafzında değil manasında kelimayı işler, lafzı farklı renklere büründürür, çeşitli süsler ve nakışlarla tertibi amaçlar.⁴⁵

Cürcânî'ye göre terkip veya nazm kolay, akıcı, tatlı lafızlarla gü-

⁴² Abdullah b. Muhammed b. Saîd İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırrü'l-fesâha* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1982), 63.

⁴³ Hafâcî, *Sırrü'l-fesâha*, 64-92.

⁴⁴ Cürcânî, *Delâilü'l-icâz*, 400, 401.

⁴⁵ Cürcânî, *Delâilü'l-icâz*, 359.

zelleşir. Kaba ve çirkin lafızlarla çirkinleşir. Güzel lafızların kendisinin yanında bulunan lafızlara uygunluğu ile güzelliği artar ve açığa çıkar.

3. Dil Âlimlerine Göre Lafız ve Mana

Lafız ve mana arasında bağlantı bulma çalışmalarında dilciler kendi yöntemleriyle uyuşan münekkit (eleştirmen) ve belagatçilerin yöntemini kullanmışlardır. İbn Cinnî (öl. 392/1002) *Hasâis* adlı kitabında bu meseleyi iki bölümde ele almıştır.⁴⁶ İbn Cinnî lafız ve mana arasındaki bağı Arap dilinin üstün ve saygın konularından görmüştür. Arapların lafza önem vererek öğrenen kişiyi memnun edeceğini, ona dikkat edip düzelterek süslediklerini ve onlara göre mananın güçlü, değerinin yüce olduğunu belirtmiştir.⁴⁷

Dil âlimlerine göre lafzın anlamı ile ilişkisi birden fazla olabilir. Lafız ve mana arasında tam uyumluluk vardır, tek bir lafzın birçok manaya ihtimali olabilir. Tek bir mana için de birçok lafız olabilir. İbn Fâris'e (öl. 395/1004) göre lafız ve mana arasındaki ilişki türleri şu şekildedir:⁴⁸

- 1- Farklı anlamlara sahip kelimeler; *فَرَسٌ - رَجُلٌ* (adam, at) gibi.
- 2- Tek bir manaya söylenen farklı lafızlar; *سَيْفٌ - مُهَنْدٌ - حَسَامٌ* kelimelerinin kılıç manasına gelmesi gibi. Bu şekildeki lafızlara müteradif lafızlar denir.
- 3- Tek bir lafzın çeşitli manaları içermesi; *عَيْنُ الْمَاءِ - عَيْنُ السَّحَابِ* (suyun gözesi, bulutun kendisi) gibi. Bu şekildeki lafızlara müşterek lafız denir.
- 4- Bir lafzın farklı, zıt iki manada kullanılması; *جَوْدٌ* kelimesinin beyaz ve siyah manasında kullanılması gibi. Bu şekildeki lafızlara da ezdâd lafızlar denir.⁴⁹

Arap dilcileri lafız ve mana arasındaki alaka ile ilgili konularda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı bunların varlığını kabul ederken diğer bir kısmı ise reddetmiştir. Bunun sebebi dilin meydana gelişi konusundaki farklı düşüncelerdir. İlk dönem âlimleri dilin meydana gelişi konusunda ikiye

⁴⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/499-505.

⁴⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/237.

⁴⁸ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *es-Sâhibî fî fıkhi'l-lügati'l-'Arabiyye ve mesâlihâ ve süneni'l-'Arabi fî kelâmilâhâ*, thk. Ahmed Hasan Yesbah (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 59, 60.

⁴⁹ İbn Fâris, *es-Sâhibî*, 60, 61.

ayrılmışlardır. İbn Fâris'in temsil ettiği birinci grup dilin ilahi kaynakla ilişkili olduğunu, Allah tarafından konulduğunu (tevkîfi) savunmuştur. Diğeri, İbn Cinnî'nin temsil ettiği; dilin meydana gelişini Allah'ın insana verdiği dil yeteneği sayesinde, insanın dili geliştirdiğini savunan görüştür. Tevkîfi (Allah tarafından) olduğunu savunan görüş sahipleri, Allah'ın Hz. Âdem'e tüm isimleri vahyettiğini, bütün nesnelere isimlerini konuşmayı ona öğrettikten sonra bütün dillerde direkt veya dolaylı olarak ona bildirdiğini belirterek⁵⁰ şu ayeti delil getirmişlerdir: وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ وَاعْتَمَرُوا بِهَا إِرْثًا قُلْ إِنَّ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ خَبِيرٌ *“Âdem'e isimlerin hepsini öğretti. Sonra onları meleklere arz etti.”*⁵¹ Burada Allah'ın Âdem'e bütün isimleri öğretmesinin manası bizim alışık olduğumuz dili öğretmesidir. Lafız ve mana arasındaki ilişki Allah'ın vahyi ve vaz'ı ile. İbn Fâris, görüşüne İbn Abbas'ın, “Allah Âdem'e canlı, cansız bütün varlığın isimlerin öğretti. Bu isimler de insanların bilip birbirleriyle iletişimde kullandıkları; yer-yüzü, ova, dağ, deve, eşek vb. kelimelerdir.”⁵² sözünü delil göstermiştir.

Dilin ortak değer veya üzerinde uzlaşılması ile meydana geldiğini savunan görüş, dilin ittifakla ve uzlaşılı ile icat edildiğini söyler. Bundan dolayı lafız ile mana arasındaki ilişki insanların üzerinde ittifak etmelerine ve kullanılmasında için terim oluşturmalarına bağlıdır. Bu da iki veya daha fazla filozofun anlaşılabilir eşyanın bilgisini açıklamaya ihtiyaç duymaları şeklinde, lafza ve manaya bir şekil, özellik vermeleri, zikredildiklerinde diğerlerinden ayırt edilmek için verilen isimle biliniyor olmasıdır. Onlar insanoğlundan birine işaret ederek ‘insan, insan’ demişler gibidir. Bu lafız duyulduğunda insan kelimesinin delalet ettiği varlık anlaşılmıştır.⁵³

3.1. Müteradif

Müteradif konusunda her grubun konumunu belirlemede dilin kökeninin büyük tesiri olmuştur. Tevkîfi görüşü savunanlar dilde müteradifin olduğunu kabul etmemişlerdir. İbn Fâris şunları söylemiştir:

⁵⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/94-99; Azmi İslam, *Mefhûmü'l-ma'nâ dirâse tahliliyye* (Kuveyt: Havliyyâtü Külliyyeti'l-Adâb, Havliyyeti's-Sâdis, er-Risaletü'l-Hâdiye ve's-Selâsün, 1985), 29.

⁵¹ el-Bakara 2/31.

⁵² İbn Fâris, *es-Sâhibî*, 13.

⁵³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/44.

“Bu konuda şunu söyleriz: İsim tektir, سَيْفٌ (kılıç) kelimesi gibi. Kılıç için söylenen diğer lafızlar lakaplar ve sıfatlardır.”⁵⁴ İbn Fâris bu sözüyle müteradifi vasfa yorumlamış ve kılıç için kullanılan مُهَنَّدٌ ve حَسَامٌ lafızlarının kılıcın kendisine değil özelliklerine delalet ettiğini belirtmiştir. Bu sıfatlardan her birinin kendine has bir manası vardır. Bu durum tek başına isimlere has bir durum olmayıp fiilleri de içine alan bir durumdur. Mesela ذَهَبَ (gitti), مَضَى (uzaklaştı), قَعَدَ (oturdu), جَلَسَ (oturdu), نَامَ (uyudu), قَدَّ (yattı) kelimeleri bu şekildedir. Her fiilin kendine has ayrı manası vardır. Delalet yönünden bir fiil başka bir fiille müşterek olsa bile başka bir yönden farklılığı vardır. Bu farklılık onu başka bir manaya delalet eden bir kelime yapar. İbn Fâris müteradif konusundaki duruşunu şu sözüyle açıklar:

“قَعَدَ kelimesindeki mana جَلَسَ kelimesinde yoktur. Diğer fiillerdeki durum da böyledir. قَامَ ثُمَّ قَعَدَ (Kalktı, sonra oturdu) denildiğinde قَامَ kelimesi “الْمُقِيمُ”den, قَعَدَ ise “مَقْعَدٌ” kelimesinden alınmıştır. قَعَدَتِ الْمَرْأَةُ عَنِ الْحَيْضِ (Kadın hayızdan kesildi), كَانَ مُضْطَجِعًا فَجَلَسَ (Yatıyordu ve oturdu) denilir. قُعُودٌ ayakta iken olur. جُلُوسٌ ise bu hâlin dışındaki bir durumda söz konusudur. Çünkü celse الْمُرْتَفِعُ (yüksek olan) demektir. Cülûs kelimesinde yükselmek anlamı vardır. Müteradif kabul edilen bütün şeylerde böyle bir durum söz konusudur.”⁵⁵

İbn Fâris’e göre dilin menşei ilahi ve tevkîfî olup Allah Teâlâ eşya-yı isimleriyle isimlendirmiştir. Her şeye tek isim vermiştir, fazla isim vermemiştir. Bir şeye bir ismin dışında başka isim vermek vaz’ edenin birkaç tane olduğuna delalet eder. Bu da vaz’ın hikmetine uygun değildir. Dil, nahiv terkipleri ve sarf vezinleriyle olgunlaşmıştır. Bu ise onun gelişmeyi ve yenilenmeyi reddetmesine ve yenilik kapısını kapatmasına neden olmuştur. Arap dili dillerin en seçkini olup lafızlar ilk delaletlerini korumuştur. Manaların karışıp zayı olmaması için vaz’ insanlara yasak edilmiştir.⁵⁶

⁵⁴ İbn Fâris, *es-Sâhibî*, 59.

⁵⁵ İbn Fâris, *es-Sâhibî*, 59, 60.

⁵⁶ Gâzî Muhtâr Tâlimât, *Nazarât fî ‘ilmi delâlâti’l-elfâz ‘inde Ahmed b. Fâris* (Kuveyt: Muhtâr Havliyyâtü Külliyyeti’l-Adâb, el-Havliyyetü’l-Hâdiyetü Aşere, er-Risâletü’s-Sâminetü ve’s-Sittün, 1990), 54.

Arap dilinde müteradif kelimelerin olduğunu kabul edenler, Arap dilinin en önemli özelliğinin tek bir manaya delalet eden terimlerin çok sayıda olduğunu belirtmişlerdir. Bu, onu kullanma biçimlerini genişleten, ifade ve iletişim alanını genişleten bir özelliktir. Müteradif kelimelerin varlığına delil getirenler اللُّبُّ kelimesini الْعُقْلُ kelimesi ile tefsir etmişlerdir. Bir şeyin zarar ve hasarla (الْبُحْرُج) ilgili yönünü açıkladıklarında كَسَبُ demişler, أَسْكَبُ (dökmek) kelimesini izah etmek istediklerinde أَصَبُ (dökmek) demişlerdir.⁵⁷ Bu da lübb ve akıl kelimesinin Araplara göre aynı olduğuna delalet eder. Dil, ittifak ve vaz' ile meydana getirildiğinde iki veya daha fazla kimsenin bir araya gelerek bir mana için bir kelime koymaları, başkalarının da başka bir yerde bir araya gelip aynı manayı ifade edecek başka lafızda ittifak etmeleri gerekir, buna bir engel yoktur. İstilah nazariyesi,⁵⁸ isimleri vaz' edenin çokluğu nedeniyle aynı anlamı birden fazla isme vermekle çelişmez.

3.2. Müşterek

Müteradif konusunda dil âlimlerinin üzerinde durdukları bir konu da lügavî iştirak konusudur. Lafız-mana alakasının ayrılmazlığı açısından bakıldığında tek bir mana için çok lafzın bulunduğu, her lafzın aslı araştırıldığında ise mananın sahibine ulaştırılan bir anlam bulunduğu görülür.⁵⁹ Lafızların farklı manalara gelmesi dilsel bir olay olup bütün dillerde bulunur. Onun kaynağı ve dilde bulunması mananın çeşitliliğini gerektiren kullanma farklılığıdır. Bu da dilsel çevrenin veya kullananların farklılığı nedeniyledir. Dilde müşterek lafızların bulunması konusunda dilciler arasında ihtilaf yoktur. Onlara göre aslında lafızlar manayı belirlemek ve anlamak için konulmuştur. Manalar için birçok lafız konulursa kapalılık meydana gelir ve ondan kastedilen şey anlaşıl-

⁵⁷ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûk fi'l-luğa*, thk. Husamüddin el-Kudsî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1981), 13.

⁵⁸ İstilah nazariyesi Arap dilcileri tarafından dilin kökenini açıklamak için ortaya atılan teorilerden birisidir. Bu teori, dilin tevkîfî olduğu ve vahye dayandığı anlayışına karşılık insanlar arasında uzlaşma ve anlaşma sonucu ortaya çıktığını savunur. Bu görüşte olanlar, insanların birbirini anlamaları ve ihtiyaçlarını gidermeleri için bazı lafızları kullanmakta anlaşabildiklerini, ihtiyaçlar çoğaldıkça bu lafızların artması ve ifadenin gelişmesi sonucu dilin oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/40-45.

⁵⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/113.

mayabilir. İbn Dürüsteveyh (öl. 347/958) de bu şekilde düşünen dilcilerdendir ve şöyle demiştir:

“İki farklı manaya delalet eden bir lafız veya ikisinden biri diğerinin zıddı olan bir lafız vaz’ etmek caiz olsaydı elbette bunu açıklamak, ortaya çıkarmak olmazdı. Bilakis anlaşılmaz kılmak ve gizlemek olurdu. Fakat bazen bu sebeple nadir olan şeyler meydana gelebilir. Her ne kadar lafızları ittifak etse de illetini bilmeyenler ikisinin de farklı manalar için olduğunu zannederler. Bu ise ancak iki farklı dilde veya kelimada meydana gelen ihtisar veya hazfe, hatta iki lafzın birbirine benzemesi ve bunun sebebinin işitene gizli kalması durumunda olur.”⁶⁰

İbn Dürüsteveyh’e göre müşterek lafızlar belli sebeplere bağlıdır. O, bunu şu şekilde özetlemiştir:

- 1- Lehçelerin farklı olması,
- 2- Kelimeler arasındaki delalet farklılıklarını,
- 3- Kelamdaki ihtisar veya hazf sebeplerini kelimeyi duyanın anlamaması.

Dilciler bu lafızların çok olmadığını belirterek birçoğunu mecaza hamletmişlerdir. Örneğin hilal kelimesinin bazen gökteki hilalden, bazen şekli hilale benzeyen av demirinden, bazen tırnakları hilal şeklinde kesmekten, bazen şekli hilale benzeyen ayakkabı hilalinden tabir olunduğu belirtilmiştir. Bunları müşterek lafızlardan saymanın doğru olmadığı çünkü bunların hepsinde mananın aynı olduğu söylenmiştir.⁶¹

Dilde iştirak sebepleri birçok faktöre bağlı olabilir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Lehçelerdeki farklılık: Kelimenin iki farklı çevrede iki delaleti veya iki ayrı lehçede bir lafız için birçok mananın kullanılması.

2- Delaletin (anlam) değişikliği: Bununla hakikat ve mecaz ifade olunur. Lafzın bir delaleti vardır, daha sonra bir veya daha fazla mecazi delaletle yaygın olarak kullanılmış, diğer delaletleri de kullanılmaya devam etmiştir.

⁶⁰ Abdurrahman Celâlüddin es-Suyûtî, *el-Müzhir fi ‘ulûmî’l-luga ve envâühâ*, thk. Muhammed Ahmed Câdü’l-Mevlâ, Muhammed Ebü’l-Fadl İbrâhîm, Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1986), 1/369.

⁶¹ İbrâhîm Enis, *Delâletü’l-elfâz* (Kahire: Mektebetü’l-Encelü’l-Mısriyye, 1976), 214.

3- Kelimenin delaletindeki bir değişikliğin neticesinde müstereklik ortaya çıkar ve bu delalet değişikliği, kelimenin belirli bir ortamda dilsel anlamının kökeninden farklı bir anlam kazanır. Bu, bir sebepten dolayı ona bağlı olsa bile birçok şer'î terimde olduğu gibi kasıtlı gerçekleşir. Bununla birlikte, bu son anlam, şer'î terimlerde belirtildiği gibi daha yaygın hâle gelebilir ve kullanılabilir.⁶²

4- Ses değişikliği: Sesin suretinde başka bir lafızda ittifak etmesi, lafzın seslerinden birinde değişikliğin meydana gelmesi. Bu da bir lafzın farklı iki veya daha çok delaleti olması sonucuna götürür. *الْفَرُوءَةُ* kelimesi bu şekildedir. Bu kelime başın derisi ve zenginlik manasında kullanılır. İkinci manası itibarıyla kelime *الْفَرُوءَةُ* dır. Buradaki ث harfi ف harfine kalb edilerek filanca deri (kürk) sahibi ve servet sahibi denilmiştir.⁶³

3.3. Tezat

Dilcilerin lafız mana ilişkisiyle ilgili üzerinde durdukları başka bir husus da tezat konusudur. Tezat aynı kelimenin farklı iki zıt manaya gelmesidir.⁶⁴ *حَوْن* kelimesinin beyaz ve siyah için kullanılması gibi.⁶⁵ Zıddiyet alakası zıt kelimelerin manasını çağrıştırmada başvurulan en açık yollardandır. Aralarındaki bir alakadan dolayı iki manayı bir kelimedede ifade caiz ise, iki zıt manayı aynı kelimedede ifadenin caiz olması daha evladır. Çünkü onlardan birini zihinde canlandırmak genellikle diğerini de akla getirmeyi gerektirir.⁶⁶

Tezat hakkında âlimler farklı görüşlere sahiptirler. İlk dönem Arap dili âlimlerinin çoğu tezadın varlığını Arap dilini diğer dillerden ayırt eden en önemli özelliklerden biri olarak kabul etmişlerdir. Dilde tezadın varlığını kabul eden âlimlerden olan İbnü'l-Enbârî (öl. 328/940) Arap kelamının birbirini doğruladığını, başı ve sonunun ilişkili olduğunu,

⁶² Tâhir Süleyman Hammûde, *Dirâsetü'l-ma'nâ 'inde'l-Usûliyyîn* (İskenderiyye: ed-Dârü'l-Câmi'iyyeti li't-Tibâ'atı ve'n-Neşr, 1983), 87-88.

⁶³ Ahmed Naîm el-Kerâ'in, *'İlmü'd-delâle beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk* (Beyrut: el-Müessesetü'l-Câmi'ati li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1993), 119.

⁶⁴ Hatîb Kazvînî, *el-Îzâh fi ulumi'l-belâga*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2001), 300.

⁶⁵ Kerâ'in, *'İlmü'd-delâle beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk*, 122; Ali Bulut, *Belâgat-i müyessera meânî-beyân-bedî'* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022), 198.

⁶⁶ Ramazan Abdüttevâb, *Fusûl fi fikhri'l-luğa* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1999), 336.

hitabın manasının ancak bütün harflerin tamamlanması ile bilinebileceğini belirtmiştir.⁶⁷ İbnü'l-Enbârî tezadı inkâr edenlerin dayanağı olan iki zıt kelimenin aynı manada kullanılması sebebiyle manada kapalılığın ve muğlaklığın oluşabileceğine dikkat çekerek manayı belirlemede sözün siyakının rolüne işaret etmiş ve Lebid'in (öl. 40-41/660-661) şu beytini örnek vermiştir:

كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا الْمَوْتَ جَلَّلٌ وَالْفَتَى يَسْعَى وَيُلْهِبُهُ الْأَمَلُ

Ölüm dışında her şey kolaydır,

Genç çalıştır ümit onu oyalar.⁶⁸

Beyitteki جَلَّلٌ kelimesi büyük, önemli ve kolay şey için söylenir. Beyitteki sözün akışı kelimeye istenilen manayı belirler. İbnü'l-Enbârî, "جَلَّلٌ kelimesinin öncesi ve sonrası ölüm dışında her şey kolaydır manasına işaret ediyor. Akıllı kimse burada جَلَّلٌ kelimesinin 'büyük bir şey' olduğunu düşünmez."⁶⁹ demiştir.

Arap dilinde ezdâdı kabul etmeyen âlimlerden İbn Dürüsteveyh'e göre bir şey için bir lafız olduğu gibi zıddı için de başka bir lafız vardır. كَلَّمَ kelimesi zorluk ve güçlülükle yükselmektir. Yıldıza doğduğu zaman كَلَّمَ (Güçlülükle yükseldi.) denir. Onun, bazı dilcilerin كَلَّمَ kelimesinin düşüş manasına gelip ezdâddan olduğunu iddia ettiklerini söyleyerek, onlara karşı *İbtâlü'l-Ezdzâd* adlı kitabında karşı deliller getirdiği belirtilmiştir.⁷⁰

Âlimler tezadın meydana gelmesini birçok sebebe bağlamışlardır. Bunlar:

1- Lehçelerin farklı olması. Lehçelerden birisinde bir mana için kullanılan bir kelimenin diğer bir lehçede zıt manada kullanılması, dilin

⁶⁷ Muhammed b. Kâsım İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü'l-Ezdzâd*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1987), 2.

⁶⁸ İbn Manzûr, beyti Lebid'e nispet etmiştir. Bk. *Lisânü'l-'Arab*, 11/117. Fakat Lebid'in divanında böyle bir beytin bulunmadığı, bu beytin Esmâ'nin ezdâdından olduğu, Lebid'in divanında, إن تقوى ربنا خير نفل وبإذن الله ربني وعجل

şeklinde geçtiği belirtilmiştir. Agust Hafner, *Selâse kütüb fi'l-ezdzâd* (Beyrut: el-Matba'atü'l-Kâsûlikiyye li'l-Âbâi'l-Yesû'iyîn, 1912), 9.

⁶⁹ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü'l-Ezdzâd*, 2.

⁷⁰ Suyûtî, *el-Müzhir*, 1/396; Ramazan Abdüttevâb, *Fusûl fi fikh'l-luga*, 336.

cemedilmesi anında dilcilerin lehçeler arasını ayırmamalarından dolayı tezadın oluşması.⁷¹

2- Tezadın toplumsal nedenlerle ortaya çıkması. تَشَاؤُم (karamsarlık), تَفَاؤُل (iyimserlik), حَسَد (kıskançlık), تَهْكُم (alay) gibi kelimelerde olduğu gibi. Bazen insan bir kelimeyi zikretmeyi hoş görmez. Kelimenin kötülük veya korku hissi veren manaları, ümit ve hayra delalet eden diğer manalarına yüklenir, الْمَفَازَةُ kelimesinde olduğu gibi. Kelimenin asli manası helakten kurtulmadır. Bu kelime الصَّحْرَاءُ olarak da kullanılır. Araplara göre bu, iyimserlik (uğur) kabilinden ölme ve helake delalet eder. حَسَد kelimesi insanı bazen zıt manalardaki kelimeleri kullanmaya sevk eder. Araplar güzel ata شَوْهَاءُ kelimesini, ergin ve akıllı bir kadına بِلْهَاءُ kelimesini kullanmışlardır.⁷²

3- Dildeki anlamsal görevleri ortaya çıkarma.⁷³

Dilciler lafız ve mana arasındaki ilişkinin yapısını incelemişler ve bazı yönlerini ortaya çıkarmak için yoğun çaba harcamışlardır. Onlar bu ilişkiyi inceleyerek Arap dilinde eş anlamlılık, çok anlamlılık ve zıt anlamlılık gibi konuların anlam açısından yerine getirdiği rolleri tespit etmeye çalışmışlardır. Çünkü bu konular Arap dilinin genişlemesinde rol oynar ve bunlar ile lafızların kapsamlı anlamı tam olarak kavranabilir.

4. Lafız ve Mana Konusuna İtikadi Görüşlerin Tesiri

Farklı ilmî çevrelere ait âlimlerin çoğu iki kelâmî mezhep olan Eş'arilik ve Mu'tezile mezhepleri arasında bölünmüştür. Bu mezheplerin âlimlerinden her biri mana ve lafız konusunda konularını mezheplerinin görüşlerine göre belirlemişlerdir.

Bu iki mezhebe mensup âlimler Kur'ân'a yapılan saldırılar karşısında onu savunmaya ve i'câzını ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Ona saldırıların boş iddialarını reddederek nazımın güzellikleri ve beyanının

⁷¹ Ramazan Abdüttevâb, *Fusûl fî fikhî'l-luğa*, 337; el-Kerâ'in, 'İlmü'd-delâle beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk, 125.

⁷² Ramazan Abdüttevâb, *Fusûl fî fikhî'l-luğa*, 338-351; el-Kerâ'in, 'İlmü'd-delâle beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk, 127.

⁷³ Ramazan Abdüttevâb, *Fusûl fî fikhî'l-luğa*, 338; el-Kerâ'in, 'İlmü'd-delâle beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk, 127.

sırlarının gizliliğinde şüpheye düşenlerin şüphelerini gidermeye uğraşmışlardır. Bununla beraber onlar çalışmalarında kelâmî mezheplerinin asıllarından yola çıkarak mezheplerinin görüşlerini galip getirmeye, muhaliflerinin ve hasımlarının görüşlerini asılsız çıkarmaya çabalamışlardır. Bundan dolayı lafız veya manayı tercih etmenin gerçekte mezhebi fikirlerini galip getirilmeden başka bir şey olmadığı söylenebilir.⁷⁴

İ'câz konusunu ilk defa mütekellim âlimleri ele almıştır. Onlar İslam'a yönelen hücumlarda İslam'ı koruma gayesiyle hareket etmişlerdir. Bu âlimler Kur'ân'ın inceliklerini açığa çıkarmak ve dildeki i'câzın sırlarını belirlemek için i'câz meselesi ile lafız ve manayı irtibatlandırmışlardır. Lafız ve mana konusu Kur'ân'ın i'câzı meselesiyle bağlantılı olmasaydı dilci ve belagatçiler bu konu ile uğraşmazlardı denebilir. Bir kısım âlimler Kur'ân'ın i'câzını ispat için lafız ve şekline önem vermiş, diğerleri ise manaya ve isnat durumlarına eğilmişlerdir. Bu âlimlerin bıraktıkları kavramlar ve dil terimleri sonraki dönemlere de esin kaynağı olmuştur.

Mana ve lafız konusunda büyük bir etkiye sahip olan Câhiz'in (öl. 255/869),⁷⁵ "Manalar yola atılmıştır." sözü meşhurdur. Cürçânî de mana nedeniyle lafzın anlamının zorluğunun düşünülemediğini, doğru manayı isteyen kişinin lafzı o hâliyle istemesi gerektiğini, hakikati isteyenin lafzı değil manayı istemesi gerektiğini belirterek onu desteklemiştir.⁷⁶ İbn Cinnî ise Arapların lafızları düzelttiğini, doğru ve isabetli olmasına baktıklarını, hükümlerine riayet ettiklerini, mananın onlara göre daha güçlü ve değerli olduğunu belirtmiştir.⁷⁷

Hicri ikinci asırda Sîbeveyhi (öl. 180/796) ile başlayıp üçüncü asırda Câhiz'le devam eden ve yedinci asrın başında Sekkâkî ile zirveye ulaşan bütün Arap belagatçiler, 20. asrın başında Ferdinand de Saussure'nin (öl. 1913) de ortaya koyduğu modern dilbiliminin her yönüyle ilgilendikleri söylenebilir. Jacques Derrida (öl. 2004) önderliğindeki ya-

⁷⁴ Özdoğan, *Arap Dili ve Belagatında Lafız ve Anlam*, 41-47.

⁷⁵ Muhammed el-Mâlikî, *Dirâsetü'l-Taberi li'l-mâ'nâ min hilâli tefsirih: câmi'ül-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân* (Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüni'-İslâmiyye, 1996), 42.

⁷⁶ Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 62; Abdülaziz Hamûde, "el-Merâyâ'l-mak'ara, nahvu nazariyye nakdiyye", *Silsiletü 'Âlemü'l-Ma'rife* 272 (2001), 275.

⁷⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/215.

pisökcümlerinin⁷⁸ daha sonra İsviçre dilbilimine getirdiği radikal gelişmelerin çoğu, bu Arap belagatçiler tarafından şu ya da bu şekilde ele alınmıştır.⁷⁹

5. Klasik ve Çağdaş Âlimlerin Lafız ve Manaya Bakışları

Önceki âlimler lafız ve mana meselesinde büyük bir birikim meydana getirmişlerdir. Modern çağda yapılan dil araştırmaları da büyük ilerleme kaydetmiştir. Fikrî gelişim faktörlerinin meydana getirdiği değişimler sayesinde dil bilimleri araştırma metodları çeşitlenmiş, bu alandaki araştırmalar artmıştır. Dilbilimde yapılan her araştırmada, genel ilkelere hareket edilmiştir. Bilim adamları kişisel yaklaşımda bulunarak belli yollarla doğruyu aramışlar, çalışmalar birbirine entegre, bilimin ruhu ve egemenliği ile hareket etmiştir.⁸⁰

Modern çağda Arap dili araştırmacıları tarafından yapılan dilbilim çalışmaları daha bilimsel hâle gelmiştir. Ancak daha önce yapılan Arapça dilbilim çalışmaları, lafız ve mana konusunu etkileyen tüm konulara değindiği için öncü olmuştur. Arapların *Delalet İlmi* diye isim verdikleri bu çalışmalar Avrupalılarda *Semantik* adı ile çok daha geç dönemlerde başlamıştır.⁸¹ Modern çağda Avrupalı eleştirmenlerin ve dil bilimcilerin lafız mana konusuna verdikleri önem de İslam âlimlerinin verdiği önemden daha az değildir. 17. yüzyılda Paris'te hazırlanan *Port Royal Dilbilgisi*, dilbilimin konusu olan birçok terimi aydınlatmaya yönelerek dilbilim sorunlarına ilgiyi çekmiştir. Yine aynı yüzyılda John Locke (öl. 1704) sözcüklerin manaları üzerinde durmuştur. Aynı çağda yaşayan Bacon (öl. 1626), 18. yüzyılda Leibniz (öl. 1716), Herder (öl. 1803) ve sonraları Humbolt (öl. 1859) dilin düşünceyle ilgisine eğilmişlerdir. 19. yüzyılda anlambilimin ilk temelleri atılmıştır. *Latin Dilbilimi Üzerine Dersler* adlı kitabında Alman dilci K. Reisig (öl. 1829) anlama ilişkin konulara değinmiştir. Onun attığı temelleri Fransa'da M. Bréal (öl. 1915)

⁷⁸ Yapısökümle ilgili geniş bilgi için bk. Hayrullah Yanık, "Yapısöküm Üzerine Birkaç Not", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)* 1/2 (2016), 91-98.

⁷⁹ Abdülaziz Hamûde, *el-Merâyâ'l-mak'ara*, 268, 269.

⁸⁰ Ahmed Naim, *İlmü'd-delâle beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk*, 89.

⁸¹ Ahmed Muhtar Ömer, *İlmü'd-delâle* (Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 1998), 11-15.

sağlamlaştırmış ve semantique terimiyle yeni bir alan ortaya çıkmasını sağlamıştır. 20. yüzyılın başlarında İsviçreli F. Saussure dilbilimde çığır açıp “dizge” anlayışını getirmiş, dilin nitelikleri, inceleme yöntemleri üzerinde ilkeler koymuş ve “gösterge” kavramını yerleştirmiştir.⁸²

Dili, bireysel farklılıkların ortadan kaldırıldığı, çabalarının genel olgularla sınırlı olduğu bütünlük bir toplumsal yapı olarak inceleyen modern dilbilimci Saussure yapısal akımın öncüsü olarak kabul edilmiştir. Saussure, dili, belirli ilişkiler içinde birbirine bağlı öğeleri birleştiren bir sistem olarak incelemiştir. Bunu, delalet eden (lafız) ve edilene (mana) benzetmiştir. Lafız ve manalar ceset ve ruhtan oluşan insan cismi gibi veya oksijen ve hidrojenden oluşan su gibidir. Şayet bütün unsurlar tek başına alınsa hiçbiri tek başına insan veya suyun özelliğini taşımaz. Saussure dilsel varlığın mevcudiyetinin, delalet eden ile delalet edilenin buluşması ve aralarındaki ilişki dışında düşünülmemeyeceğini, bu unsurlardan tek başına biri alınacak olursa varlığın kaybolacağını ve somut bir şey elde etmek yerine sadece soyutlamadan başka bir şey bulunamayacağını belirtmiştir.⁸³ Saussure bütünün somut olmasını kasetmiştir. Ancak bütünü meydana getiren her bir parça kendi bütünden sayıldığı zaman soyuttur. Bütünün parçaları birbirinden ayrılırsa bütünün ifade özelliklerini belirtmez. Bu da delalet eden ile edilenin bir olduğu ve aralarında ayrımın olmadığını gösterir.

Lafız ve mananın tek bir parça olması itibarıyla ayrılmaz oluşu, ceset ruh gerekliliği gibi gereklidir. Bunu da önceki İslam âlimlerinden birçoğu belirtmiştir. Bu âlimlerden İbn Reşik el-Kayrevânî'ye göre (öl. 456/1064) lafız cisim, mana ise ruhtur. Lafız ve mananın irtibatı ruh ve cesedin irtibatı gibidir. Zayıf olmasıyla zayıflar, güçlenmesiyle güçlenir.⁸⁴ Attâbî'ye (öl. 220/835) göre ise lafızlar cesetler, manalarsa ruhlar-

⁸² Mahmud es-Sağrân, *‘İlmü’l-luğa mukaddimetü li’l-kârü’l-‘Arabî* (Beyrut: Dârü’n-Nahdati’l-‘Arabîyye, 1992), 19; Doğan Aksan, *Anlambilim* (Ankara: Engin Yayınevi, 2009), 17, 18.

⁸³ Ferdinand De Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual Yayınları, 1998), 108–115; Ahmed Naim, *‘İlmü’l-d-delâle beyne’n-nazariyye ve’t-tatbik*, 89.

⁸⁴ Ebû Ali Hasan İbn Reşik el-Kayravânî, *el-‘Umde fî mehâsinî’s-şîr ve âdâbilî ve nakdihî*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Dârü’l-Cil, 1981), 1/124.

dır. Onlar kalp gözüyle görülür, yerleri değiştirildiğinde şekil bozulur, mana değişir. Başın el yerine, elin de ayak yerine konulması gibi olur.⁸⁵

İngiliz dilbilimci John Rupert Firth'e (öl. 1960) göre anlam, bir dil biriminin girdiği ilişkiler ya da işlevler ağının toplamıdır. Firth, bağlamı dilbilimsel analiz sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görmüş ve anlamın çokluğu ve belirsizliği üzerinde bağlamından koparılmış dilsel yapının araştırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu durumda, kelimelerin ve lafızların anlamlarını incelemek, bunların ortaya çıktığı bağlamların ve durumların analizini yapmak gerekir. Dilsel, kültürel veya duygusal bağlamlar da olsa aynıdır. Dilin gerçek birimleri sesler, yazma metodu, manalar değildir. Kelam zincirinin içindeki müşterek veya değişken morfolojik ve gramer ilişkileridir.⁸⁶ Buna göre bir cümlenin anlamına varmanın ve onu doğru anlamının, cümlenin kendisini ve söylendiği bağlamı bilmekle bağlantılı olduğu söylenebilir.

Manaya cümle anlamında ulaşmak, açık bir şekilde anlamak öncelikle cümle bilgisiyle kendisi hakkında söylenen siyakla (bağlam) ilişkilidir. Örneğin Türkçede "iyi" kelimesini ele aldığımızda Arapçada حَسَن (iyi, hoş) manasına gelir ki onun dilsel bağlam çerçevesinde birçok anlamı vardır. Cümle içerisinde رَجُل (adam) kelimesiyle beraber kullanıldığında ahlak manası taşır. "İyi" kelimesi doktor için kullanıldığında ahlak tarafını değil işinde başarılı manasını alır. Kabiliyet için kullanıldığında saflık ve duruluk anlamına gelir. Firth'e göre her kelime bir anlama işaret eder ve bu anlam bir dereceye kadar belirsiz kalır. Belirli bir bağlamda kullanılması ve aslında tam manaya ulaşabilmek için mekâna veya bağlama dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü kelime, bağlamdan koparıldığında hiçbir anlam, değer taşımaz ve farklı anlam türleri söz konusu olabilir.⁸⁷

Sekkâkî'ye (öl. 626/1229) göre bu konuda kelamın farklı manaları vardır. Teşekkür makamı şikâyet makamından farklıdır. Kutlama teselli makamından, övme yermeden, teşvik korkutmadan, ciddiyet şaka makamından farklıdır. Kelamı güzel görüp onu kabul etme, kelamın

⁸⁵ Askerî, *Kitâbü's-Simâ'ateyn*, 129.

⁸⁶ Ahmed Naim, *İlmü'd-delâle beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk*, 90, 91.

⁸⁷ Ahmed Muhtar Ömer, *İlmü'd-delâle*, 69, 78.

kıymetini yükseltme veya düşürme ve bu durumda kelamın uygun bir şekilde onaylaması durumuna muktezâ-yı hâl denmiştir.⁸⁸ Siyakın (bağlam) delalet fikri modern dil biliminden daha önce Müslüman âlimlerin bildiği bir düşüncedir. Bu nedenle de dilbilim alanında öncü oldukları söylenebilir.

Çağdaş dil araştırmacıları da lafız ve mana arasındaki ilişkilerden bahsederek mananın önemini vurgulamışlardır. Mana ile lafız arasında kuvvetli bir bağ olduğunu belirterek mananın lafız, lafızın da manayı gerektirdiğini, manaya delalet eden lafızın tek başına soyut olarak anlaşılmayacağını, üslup ve tarzın aynı olup şekli maddeden ayırmanın hata olduğunu, mantıksal ifadede tutarlık olması gerektiğini belirtmişlerdir.⁸⁹ Bununla beraber çağdaş dilbilimciler çalışmalarında önceki dönemlerde eksikliğini gördükleri anlambilim, yapısalcılık, belagat çalışmalarına yeni yaklaşım, lafız ve manaya iletişim çerçevesinden bakış ve lafız ve mananın üsluptaki yeri gibi konular üzerinde durarak bu konular hakkında teoriler geliştirmişlerdir. Modern dilbilimdeki bu çalışmalar İslam dünyasındaki dilbilimciler tarafından da takip edilerek klasik dönemdeki bilgilere katkı sunmaya çalışmışlardır.⁹⁰

Sonuç

Lafız ve mana belagatin iki temel konusu olduğundan tarih boyunca bu kavramlar üzerinde farklı çevrelerden ilim adamları tarafından teoriler ortaya konmuştur. Sözün etkinliği yönünden aralarındaki ilişkiye dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu iki kavramın ilmî anlamda ortaya çıkışında ve sistemli hâle gelişinde, Kur'ân'ın i'câzı, mahlûk olup olmadığı ve onun mucizevî boyutu ile ilgili tartışmalar etkili olmuştur. Arap-Acem çekişmesi, dilin kaynağı meselesi, edebiyat eleştirmenlerinin rolü gibi etkenler de lafız ve mana olgularının farklı şekillerde algılanmasında etken olmuştur.

⁸⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 168, 169.

⁸⁹ Vilyım Fân Ükûnür, *en-Nakdül-'edeбі*, çev. Salâh Ahmed İbrahim (Beyrut: Dâru Sâdır, 1960), 102; İbrahim Selâme, *Belâgatü Aristo beyne'l-'Arab ve'l-Yûnân* (Kahire: Mektebetü'l-Encülü, 1952), 269.

⁹⁰ Özdoğan, *Arap Dili ve Belagatında Lafız ve Anlam*, 248.

Belagatçilere göre lafız, belagatin en önemli unsurlarından biridir. Lafız, mana ile birlikte anlamlı ve etkili bir bütün oluşturur. Lafız, manadan bağımsız düşünülemez. Lafız güzel ve etkili olursa, mana da daha iyi anlaşılır ve dinleyici üzerinde daha güçlü bir etki bırakır.

Dilcilerin bir kısmına göre, dil ve mana arasında doğal bir ilişki vardır. Cümlenin ses ve şekil yapısı, ifade ettiği anlamın yansımadır. Diğerlerine göre ise bu ilişki bir rastlantıdır. Tamamen toplumsal bir anlaşmadan kaynaklanır. İnsanlar, bir kelime veya cümleyi belirli bir anlama karşılık gelecek şekilde kullanırlar. Bu kullanım, zaman içinde o kelime veya cümlenin ifade ettiği anlamı belirler. Farklı iki görüşe rağmen, iki grup da bu iki unsurun bir dilin temel unsurları olduğu konusunda hemfikirdirler.

Belagatçilerin lafzın önemini vurgulamaları, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Etkili bir iletişim kurmak için hem lafız hem de mana bakımından güzel ve etkili bir dil kullanmak gerekir.

Bütün bunlar olumlu anlamda lafız ve mananın bütün yönleriyle incelenmesini sağlamış, konunun farklı mecralara çekilmesiyle tepkisel görüşler ortaya çıkmıştır. Lafız taraftarlığı ve mana taraftarlığı gibi öznel değerlendirme sonuçlarının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Edipler, lafız-mana arasında ayırım yapmamışlar, lafza önem verdikleri kadar manaya da önem vermişler ve sözdeki üstünlüğün cümle sisteminde olduğunu belirtmişlerdir. Lafız ve mana arasındaki ilişki kaçınılmaz tabii bir ilişkidir. Lafız ve mana birleşik iki gerçek, bir madalyonun iki yüzü gibidir. Biriyle ilgilenmek diğeri ile ilgilenmektir. Lafız mana ile aynı seviyede olduğu için ikisine de aynı şekilde önem verilmeli ve birbirinden bağımsız ele alınmamalıdır. Müslüman âlimler bu konuda özgün davranmışlar ve bu ikiliği ilk önce ele alarak dilbilimsel teoriyi kurmuşlar, sonrakilere öncülük etmişlerdir.

Kaynakça

Abdurrahmân, Bûdra'. "Mustalahü'l-Lafz ve'l-Ma'nâ ve Müsteviyati't-Tahlili'l-Lügavî 'inde Abdülkâhir". *Mecelletü Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye* 4 (2013), 335.

- Abdüttevâb, Ramazan. *Füsûl fî fikih'l-luga*. 6. Basım. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1999.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi, 5. Basım, 2009.
- Askerî, Ebû Hilâl. *el-Furûk fi'l-luga*. thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbü's-Sinâ'ateyn*. thk. Mûfid Kumeýha. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- Bulut, Ali. *Belagat-i müyessera meânî-beyân-bedi'*. 13. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Tekvînü'l-'akli'l-'Arabî*. Beyrut: Merkezü Dirâsâtî'l-Vahdeti'l-'Arabî, 2. Basım, 1985.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 7. Basım, 1998.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân Muhammed. *Delâilü'l-'i'câz*. thk. Mahmud Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1989.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân Muhammed. *Esrârü'l-belâga fî 'ilmi'l-beyân*. thk. Muhammed Reşid Rıza. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *et-Târifât*. thk. 'Âdil Enver Hıdır. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2007.
- Çuhadar, Mustafa. "Fesahat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/423-424. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Enîs, İbrâhîm. *Delâletü'l-elfâz*. Kahire: Mektebetü'l-Enceli'l-Mısıryye, 3. Basım. 1976.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kub. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 6. Basım, 2005.
- Hafâcî, Abdullah b. Muhammed b. Saîd İbn Sinân. *Sırru'l-fesâha*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- Hafnâvî, Muhammed. *Edvâu 'ale'l-fikri'l-belâgî el-beyân*. Kahire: Mektebetü'z-Zehrâ, 1988.
- Hafner, Agust. *Selâse kütüb fi'l-ezdâd*. Beyrut: el-Matba'atü'l-Kâsûlîkiyye li'l-Âbâi'l-Yesû'îyyîn, 1912.
- Halîl, es-Seyyid Ahmed. *el-Medhal ilâ dirâseti'l-belâgati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 1968.

- Hammûde, Tâhir Süleyman. *Dirâsetü'l-ma'nâ 'inde'l-usûliyyîn*. İskenderiyye: ed-Dârü'l-Câmi'iyyeti li't-Tıbbâ'atı ve'n-Neşr, 1983.
- Hamûde, Abdülaziz. "el-Merâyâ'l-Mak'ara Nahvu Nazariyye Nakdiyye". *Silsiletü 'Âlemü'l-Ma'rife* 272 (2001), 275.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhirü'l-belâga*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfe, 2012.
- Hilâl, Muhammed Ganîmî. *en-Nakdü'l-edebiyü'l-hadîs*. Kahire: Dârü Nehdatı Mısr Littabâ'tı ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 1998.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. thk. Abdülhamid Hindâvî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4. Basım, 2013.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *es-Sahibi fi fikhî'l-lügati'l-'Arabiyye ve mesâilihâ ve süneni'l-'Arabi fi kelâmihâ*. thk. Ahmed Hasan Yesbah. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1882.
- İbnü'l-Enbârî, Muhammed b. Kâsım. *Kitâbü'l-ezdâd*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1987.
- İslam, Azmi. *Mefhûmü'l-ma'nâ dirâse tahliliyye*. Kuveyt: Havliyyâtü Külliyyetü'l-Adâb, Havliyyetü's-Sâdise, er-Risaletü'l-Hâdiye ve's-Selâsûn, 1985.
- Karaağaç, Günay. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Kayravânî, Ebû Ali Hasan İbn Reşîk. *el-'Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbihî ve nakdihî*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cil, 5. Basım, 1981.
- Kazvînî, Hatîb. *el-İzâh fi ulûmi'l-belâga*. thk. Abdülhamid Hindâvî. Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 3. Basım, 2001.
- Kefevî, Ebü'l-Bekâ. *el-Külliyyât*. thk. Adnân Derviş. Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1992.
- Kerâ'in, Ahmed Naîm. *'İlmü'd-delâle beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk*. Beyrut: el-Müessesetü'l-Câmi'ati li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1993.
- Mâlikî, Muhammed. *Dirâsetü't-Taberî li'l-ma'nâ min hilâli tefsirih: câmi'ü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*. Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şü'ûni'l-İslâmiyye, 1996.
- Mut'inî, Abdülazîm İbrahim. *Hasâisü't-ta'biri'l-Kurâni ve simâtilihî'l-belâgiyye*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1992.

- Müberred, Ebül-'Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Kâmil fi'l-lüga ve'l-edeb*. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 3. Basım, 1997.
- Nû'man, Târik. *el-Lafzû ve'l-ma'nâ beyne'l-idyûlûciyâ ve't-te'sîsi'l-ma'rîfi li'l-'ilm*. Kahire: Mektebetü'l-Encüli'l-Mısriyye, 2014.
- 'Uşûr, Câbir. *es-Sûretü'l-fenniyye fi't-türâsi'n-nakdi ve'l-belâgî*. Beyrut: el-Merkezü's-Sekâfi'l-'Arabî, 3. Basım, 1992.
- Ömer, Ahmed Muhtar. *'İlmü'd-delâle*. Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 5. Basım, 1998.
- Özdoğan, M. Akif. *Arap Dili ve Belâgatında Lafız ve Anlam*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Sagîr, Muhammed Hüseyin Ali. *Mecâzü'l-Kur'ân hasâisuhü'l-fenniyye ve belâgatihî'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dârü'l-Müerrihi'l-'Arabî, 1999.
- Sağrân, Mahmud. *'İlmü'l-lüga mukaddimetü li'l-kârîi'l-'Arabî*. Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1992.
- Saussure, Ferdinand De. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınları, 3. Basım, 1998.
- Sekkâkî, Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Naîm Zerzûr. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 3. Basım, 1987.
- Selâme, İbrahim. *Belâga Aristo beyne'l-'Arab ve'l-Yûnân*. Kahire: Mektebetü'l-Encüli, 1952.
- Seyyid, Şefî'. *et-Ta'birü'l-beyâni rü'ye belâgıyye nakdiyye*. Kahire: Mektebetü's-Şebâb, 1977.
- Suyûtî, Abdurrahman Celâlüddîn. *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-lüga ve envâ'uhâ*. thk. Ahmed Muhammed Câdü'l-Mevlâ. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Ali Muhammed el-Becâvî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1986.
- Şensoy, Sedat. "Mâna". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/555-557. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Şensoy, Sedat. "Lafız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/42-44. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Şentürk, Nurullah. "Lafız-Mana İlişkisi Açısından Hakikat ve Mecaz". *Şarkiyat Mecmuası* 40 (Nisan 2022), 145-71. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2196918>.
- Şimşek, Mehmet Ali. "Delâlet Kavramı Çerçevesinde Lafız ve Anlam İlişkileri". *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* (2001), 84. https://isamveri.org/pdfdrg/D02424/2001_I_2/2001_I_2_SIMSEKMA.pdf.

- Tabâne, Bedevî. *el-Beyânü'l-'Arabî dirâse fî tetavvuri'l-fikreti'l-belâgiyye inde'l-'Arab ve menâhicihâl-kübrâ*. Cidde: Dârü'l-Menâre, 7. Basım, 1988.
- Tâlîmât, Gâzî Muhtâr. *Nazarât fî 'İlmi delâlati'l-elfâz 'inde Ahmed b. Fâris*. Kuveyt: Muhtârî Havliyyâtü Külliyyeti'l-Adâb, el-Havliyyetü'l-Hâdiyetü 'Aşere, er-Risâletü's-Sâminetü ve's-Sittûn, 1990.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmîd. *Keşşâfî ıstılâhâtü'l-fimûn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2006.
- Tevfik, Mahmud. Sa'd-Muhammed. *Delâletü'l-elfâz 'inde'l-usûliyyîn*. Kahire: Matba'atü'l-Emân, 1987.
- Tunç, Cihat. "Bişr b. Mu'temir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/223-224. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ûkûnûr, Vilyım Fân. *en-Nakdü'l-edebî*. çev. Salâh Ahmed İbrahim. Beyrut: Dârü Sâdir, 1960.
- Yanık, Hayrullah. "Yapısöküm Üzerine Birkaç Not". *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)* 1/2 (2016), 91-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader/issue/28203/299486>.

Summary

Human being is distinguished from other beings by the characteristic of speech and have developed communication through language. Humans have produced words to convey their ideas and emotions to others, assigning meanings to them. They have been careful to choose the correct words in conveying the intended meaning, sometimes giving these words opposite, synonymous, and shared meanings. Linguistic phenomena have attracted interest throughout history and have been the subject of studies. These studies were mostly conducted to correctly understand religious texts and, over time, focused on the structure of the language. They have been primarily centered around the Qur'ân. Muslim linguists were influenced by the culture of philosophy, particularly by Aristotelian logic. All Islamic scholars have tried to establish their own opinions and the views of their sects by following sectarian and intellectual principles and to discredit the views of their opponents. The sectarian and intellectual conflicts between Ash'arites and Mu'tazilites are the examples of this phenomenon. Their conflicts

are reflected in studies on the relationship between word and meaning in linguistic sciences.

The relationship between word and meaning has been the most important subject examined by scholars of rhetoric and language. This relationship is described with the terms word for the lexical aspect and meaning for the content aspect. There is a unity in the nature of word and meaning and they are inseparable. Just as the soul and body in living beings are inseparable, so are they.

Rhetoric scholars have examined words and meaning from the perspectives of metaphor (*majāz*) and denotation (*ḥaqīqa*). Rhetoricians refer to ordinary usage as denotation and non-ordinary usage as metaphor. According to them, words are either used in the meaning they were originally assigned in the dictionary, which is called denotation, or the words deviate from their original meaning to signify other meanings, which is called metaphor. This metaphorical usage is more common in expressing meaning. Metaphorical language is an art employed to escape the limitations of denotative expression. It is used to add breadth, depth, and new meanings beyond the known denotative sense. Due to this characteristic, it has garnered significant interest from scholars of both methodology and rhetoric. Moreover, rhetoricians have emphasized that spoken words should be appropriate to the context and have noted the importance of maintaining harmony between the level of meaning and the level of the audience.

Rhetoricians have stated that in considering the appropriateness to the context, the situation of the poet or speaker and the purpose of the speech must be considered. The speaker's words should be consistent with their own position, and they should also consider the situation of their audience, adapting their expressions accordingly. Among the audience, there may be those who know the subject being discussed, those who do not, or those who do not accept it.

Rhetoric scholars have determined that for a word to be suitable in terms of form to its meaning, it must possess consistency and eloquence. The word should be clear and should not include unusual or

unconventional words that are inappropriate or part of vulgar or colloquial language. The criterion they establish for this is that the word should not be one that ordinary people do not understand when they hear it or do not use in their everyday speech.

Linguists have employed methods that align with those of critics and rhetoricians in their efforts to find the connection between word and meaning. According to them, the relationship between a word and its meaning can be multiple. There is a complete compatibility between word and meaning; a single word can potentially have many meanings, and there can be many words for a single meaning. Linguists, asserting that word and meaning are inseparable, have divided opinions: some advocate for examining the roots and etymology of words to understand the meaning of a text, while others argue for looking at the context of the text and the relationships between words. The Mu'tazilah, on the other hand, supports examining both the root of the word and its context to understand the meaning of a text.

According to some linguists, the words used in a language can have different meanings, different words can refer to the same meaning, a single word can contain various meanings, and a word can be used in two opposite senses. Thus, it is established that the words used in language can carry synonymous, polysemous, and antonymous meanings. There are linguists who accept these phenomena in language, as well as those who do not. The reason for this is the differing views on the origin of language. Early scholars were divided into two groups regarding the origin of language. The first group argued that language is related to a divine source, established by God (tawqīfī). The other group argued that language developed through the linguistic ability God granted humans, with humans developing language through agreement. Therefore, the relationship between word and meaning depends on people's consensus and the formation of terms for use. This process involves two or more philosophers agreeing to explain the knowledge of objects, assigning forms and attributes to words and meanings, and

recognizing them by the names given to distinguish them from others when mentioned.

Scholars from two different sects, such as Ash‘arīyah and Mu‘tazilah, have strived to defend the Qur‘ān against attacks and to demonstrate its miraculous nature (i‘jāz). They have worked to refute the baseless claims of its attackers and to dispel the doubts of those sceptical about the beauty of its composition and the hidden secrets of its expression. However, they have also aimed in their efforts to uphold the views of their respective theological schools, using the principles of their sects as a foundation, and to discredit the views of their opponents and adversaries. Therefore, it can be said that preferring either the wording or the meaning in their arguments is essentially an attempt to assert their sectarian ideas.

In the modern era, studies on the relationship between words and meaning have progressed further and become more scientific by utilizing the substantial body of work from the classical period. Contemporary language researchers also discuss the relationships between words and meanings, stating that there is a strong connection between them, with meaning necessitating words and words necessitating meaning. The different perspectives of Arab linguists on the topic of words and meanings demonstrate the richness and diversity of the Arabic language and its rhetoric. These varied viewpoints play a significant role in the interpretation and understanding of texts.